

Kıraat İlminde İhticâc ve Tevcîh Olgusuna Dâir Bir İnceleme

Selvihan ÇALYAKA¹, Murat AKKUŞ²

Öz

Kıraat ilminde, kıraatlerin sahîhini sakiminden ayırıp gerekçelerini ortaya koyarak yapılan temellendirme eylemi ihticâc kavramı ile ifade edilmektedir. Tevcîh kavramı da kıraatlerin temellendirilmesini ifade eden bir kavram olmakla beraber kimilerince ihticâc ile anlamdaş kavramlardan biri kabul edilmekte, kimilerince de farklı anlama sahip olduğu ileri sürülmektedir. Bu iki kavramı anlamdaş kabul edenler; ihticâcın çalışma alanını, hem kıraatlerin sahîhini sakiminden ayırıp tespit noktasında hem de sahîh kıraatleri kendi arasında gerekçelendirerek temellendirilmesini ifade eden tercih noktasında iki temel bölümü kapsayacak şekilde çizmektedirler. Bu kavramların farklı anlamlara sahip olduğunu ileri sürenler ise kıraatlerin sahîhliğinin ispatı noktasında ihticâc kavramının, tercih edilen okunuşların gerekçelerinin ortaya konulması noktasında ise tevcîh kavramının söz konusu olduğunu ifade etmektedirler. Buradan hareketle çalışmada, ilgili iki kavram gerek sözlük gerek istilahî anlamları gerekse eser isimlerine yansımaları üzerinden ele alınmıştır. Buna göre de kavramların benzer ve farklı yönleri ortaya konularak sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Böylelikle ilimlerin anlaşılmasında önemli yere sahip olan kavramların doğru anlaşılmasına ve anlam karışıklıklarının önlenmesine hizmet edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, İhticâc, Tevcîh, Tercih, Tespit

A Study on The Phenomenon of Ihtijaj and Tawjeeh in The Science of Qiraats

Abstract

One of the aims of the science of qiraat is to analyze the differences in qiraat within a certain system and to determine and preserve the authentic qiraats. The grounding action performed by distinguishing the authentic qiraats from the false ones and presenting their reasons is expressed with the concept of ihtijaj in the science of qiraat. Although the concept of tawjeeh is also a concept expressing the grounding of qiraats, it is claimed by some to be synonymous with ihtijaj and by others to be concepts with different meanings. Those who accept the concepts as synonymous use ihtijaj both at the point of determination and at the point of preference. Those who claim that the concepts have different meanings use the concept of ihtijaj at the point of determination of qiraats and the concept of tawjeeh at the point of preference. Starting from this point, these two concepts will be discussed in terms of their lexical, terminological meanings and reflections on the names of works, and their boundaries will be tried to be drawn by revealing their similar and different aspects. This will help ensure that concepts are understood correctly and confusion is prevented.

Keywords: Qiraat, İhtijāj, Tawjeeh, Preference, Determination

Giriş

Kıraat ilmi, Kur'ân lafızlarının nasıl okunacağını ve bu lafızlar üzerinde var olan farklı okunuş formlarını nakledenlere nispet ederek bilmeye yarayan bir ilim dalıdır. Kur'ân lafızları

¹ Öğretmen- MEB, mailadres@selvihan4@outlook.com,

ORCID: 0009-0001-3342-9992

² Doç. Dr.- Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, muratakkus114@hotmail.com,

ORCID: 0000-0002-3268-1053

üzerinde var olan bu okunuş farklılıkları vahiy kaynaklı olup yedi harf ruhsatının vermiş olduğu izin çerçevesinde başından beri varlığını korumaktadır. Bu farklılıklar ilahi vahyin anlamını zenginleştirirken okuyanlara da telaffuz kolaylığı sağlamaktadır.

İlgili okunuş formları keyfi bir uygulama olmayıp belli bir sistem ve standart dâhilinde ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber döneminde bizzat kendisinin tedrisinden ve onayından geçerek şekillenen okunuş farklılıkları, ilerleyen dönemlerde İbnü'l Cezerî'nin görüşünün de yer aldığı genel kabul edilen görüş üzere; Hz. Peygamber'e ulaşan muttasıl senet, istinsah edilen mushafların hattına ve Arap dili gramerine uygunluk gibi şartlar neticesinde kabul görmektedir (Bırışık, 2018:86; Temel, 2020:143; Akdemir, 2021:59). Şartları sağlayan kıraatler geçerlilik kazanarak sahîh kıraatleri oluştururken şartları sağlamayan kıraatler şâz kategorisinde değerlendirilmektedir. Kıraatlerin kategorize edilerek sahihinin sakiminden ayırma işlemi bir temellendirme eylemi olup kıraat ilminin amaçlarının başında gelmektedir ve ihticâc kavramı ile nitelendirilmektedir.

İhticâc kavramı ile benzerlik ve yakınlık arz eden kavramlardan biri de tevcîh kavramıdır. Bu iki kavramın anlamdaş olup olmadıkları ve çalışma sahasının sınırları gibi konularda tam bir mutabakat sağlanabilmiş değildir. Anlamdaş kabul edenlere göre ihticâc /tevcîh ilmi gerek kıraatlerin sahîhini sakiminden ayırma noktasında gerekse sahîh kıraatler arasından tercih edilen okunuşun gerekçelerini sunma noktasında gerçekleştirilen temellendirme eylemini ifade etmektedir (Dağ, 2005:305). Farklı anlam ifade ettiğini ileri sürenler ise ihticâc, kıraat vecihlerinin ortaya çıkarılması bir nevi sahih kıraatlerin tespiti noktasında kullanırken; tevcîhi kıraatler arasında var olan okunuşların tercih gerekçelerinin sunulması anlamında kullanılmaktadırlar (İbn Ebi Meryem, 1993:1/19-263-266-267-270-273-405-2/527; Muhammed, 2000:23). Diğer bir deyişle anlamdaş kabul edenler, ihticâcın alanını tespit ve tercihi kapsayacak şekilde genişletmektedirler ve tevcîhi ihticâc kavramının ikincil kavramı olarak ele almaktadırlar. Farklı anlamlara sahip olduğunu söyleyenler ise sahîh kıraatlerin tespit noktasında ihticâc, tercih noktasında ise tevcîh kavramını kullanır mahiyettedirler.

İlgili kavramların anlamdaş olduğunu ileri sürenler eser isimleri üzerinden hareketle de bu kaniya vardıklarını ileri sürmektedirler (Dağ, 2005:304-305). Ancak eserlerin bunu ortaya koyacak şekilde incelenmediği dikkat çekmektedir. Hangi eser hangi vasfından dolayı ihticâc türü bir eser sayıldığı, eserde yapılan ispat ve savunmayı gerektiren bir temellendirme eylemi mi yoksa tercih edilen okunuşun gerekçesi ve dile dayalı açıklamaları mı gibi hususlar cevap beklemektedir.

Kavramlar arasında var olan belirsizliklerin giderilip ihtilafların ortaya konulması ilimlerin doğru bir şekilde anlaşılmasında, aktarılmasında ve buna paralel gelişerek ilerlemesinde önem arz etmektedir. Buradan hareketle bu iki kavram gerek sözlük ve gerek terim gerekse kullanım sahası açısından incelenerek konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Yöntem

Çalışma ele alınırken dökümantasyon metodu ile kaynaklar elde edilmiştir. Elde edilen tikel ve tümel veriler tümevarım ve tümdengelim yöntemi ile Kıraat ilmi kuralları çerçevesinde incelenerek sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Başlangıçta ihticâc ve tevcîh kavramlarının sözlük ve ıstılahı manaları üzerinde durulmuş akabinde Kıraat âlimlerinin kavramları nasıl kullandıkları anlamaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kavramların eser isimlerine yansımalarından yola çıkarak söz konusu eserlerin muhtevası ile karşılaştırmalar yapılmış ve güncel çalışmalarda ne şekilde ele alındıklarına temas edilmiştir. Bu yapılırken sözlük ve ıstılahı anlamları referans alınmaya çalışılmıştır. Böylelikle bütüncül bir yaklaşım izlenilmeye gayret edilmiş, kavramların benzer ve farklı yanları üzerinde durularak anlam çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

İhticâc ve Tevcîh Kavramlarının Sözlük Anlamı

İhticâc ve tevcîh kavramları kıraat ilminde kıraatlerin temellendirilmesini ifade etmede kullanılan kavramlardandır. Bu iki kavramı anlamdaş değerlendirenler olduğu gibi farklı mana yükleyenler de olmuştur. Bu farklılıkların ya da benzerliklerin daha iyi anlaşılması adına konuya sözlük anlamların irdelenmesiyle başlamak yerinde olacaktır.

ح - ج - ج kök harflerinden oluşan hüccet (حُجَّة) kelimesi, حَجَّ sülâsî fiilinden türemiş bir isim olup “burhan, delil, kanıt, özür, mazaret, ispat unsuru” gibi anlamlara gelmektedir. حَجَّ اِيْحُجُّ “delil ile karşısındakine üstün gelmek, delil ile susturmak, delil ile iknâ etmek” anlamındadır. İftial babından mastar olan ihticâc ise “bir şeyi hüccet edinmek, delillendirmek, delil sunmak, desteklemek, bir şeyi temellendirmek, itiraz etmek” gibi anlamları taşımaktadır (İbn Manzûr, 1414:3/53-54; Cevherî, 1990:1/304; Ezherî, t.y.:3/390; Dağ, 2005:301).

Sözlük anlamı dikkate alındığında ihticâc eyleminde bir yandan savunma bir yandan itiraz etme faaliyeti bulunmaktadır. Bu doğrultuda kıraatler baz alınarak değerlendirildiğinde bir kıraati savunurken diğerine itiraz etme durumu söz konusudur. Sahîhliği tespit edilen kıraatler arasında ise tespite yönelik bir şekilde birinin savunulup diğerinin itiraz edilerek, sahihliğinin reddedilmesi söz konusu olamayacağından böyle bir durum ancak sahîh ve şâz kıraatler arasında mümkündür. Böylelikle şâz olana itiraz edilirken sahîh kıraat delillendirilerek şâz kıraate karşı bir nevi savunma gerçekleştirilerek hem savunma hem itiraz eylemi aynı anda vuku bulacaktır.

وجه kök harflerinden oluşan “وجه” sülâsî fiil olarak; “şerefli olmak kıymetli olmak, üstün gelmek, üstün olmak...” gibi anlamlara gelmektedir. Aynı kökten isim olarak gelen وجه/vech kelimesi ise “yüz, çehre, görünüş, yol, sebep, taraf, anlam, niyet, ön taraf” gibi anlamları içermektedir. Tevcîh (تَوْجِيه) ise tefîl bâbından mastar olup “birini şerefli kılmak, birini bir yere yönlendirmek, yüzünü bir yere çevirmek, dikkatini bir şeye vermek, yön vermek, yollamak” gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1414:13/555-560; Ezherî, t.y.:6/88-89; Dağ, 2005:303; Ünal, 2004:72). Cürcanî, “sözü hasmın kelamına aykırı olarak söylemek veya sözü iki farklı anlama gelecek şekilde kullanmak” şeklinde tarif etmektedir (Cürcânî, 1983:69). Aynı zamanda vech kelimesi kıraat ilminde de okunması caiz olan kıraat farklılıklarını her birini ifade etmek için kullanılmaktadır (İbn Hâleveyh, 1979:125-131; Ebû Alî el-Fâris, 1993:1/185; Beyli, 1988:85).

Görüldüğü üzere ihticâcta olduğu gibi tevcîhte de savunma, itiraz etme gibi hususlar bulunmamaktadır. Bunların olmaması bu eylemin savunmayı ve itirazı gerektirmeyen kabul görmüş kıraatler arasında söz konusu olduğunu gösterir özelliktedir. Aynı şekilde vech kelimesinin okunması caiz görülen kıraat formlarını ifade etmesi sahihliği ispat edilmiş kıraatler için geçerli bir durumdur. Zira diğer kıraat formlarının caizliği söz konusu değildir. Yine Cürcânî’nin “sözü iki farklı manaya gelecek şekilde söylemek” şeklindeki tarifi, birinin diğerine tercih edilmesinde herhangi bir önceliğin ve üstünlüğün söz konusu olmadığı sahîh kıraat farklılıklarına işaret eder niteliktedir. Bu da iki kavrama farklı anlam verenlerin görüşlerini destekler niteliktedir.

Kıraat İlminde Tevcîh ve İhticâc Olgusu

Kıraat ilminde ihticâc ve tevcîh kavramları ile bir temellendirme eylemi kastedilmektedir. Burada bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Ancak her iki kavram ile kastedilenin aynı türden bir temellendirme eylemi olup olmadığına dair farklı görüşler söz konusudur. Bu noktada açık ve net bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Kimi âlim sadece ihticâcı tarif ederken kimisi sadece tevcîhe temas etmekte benzer ve farklı yönlerine değinmemektedir. Dolayısıyla tanımlar çeşitlilik arz etmekte kesin yargıda bulunmaya imkân vermemektedir.

İhticâc ve tevcîh olgularının mahiyetine yönelik değerlendirmelere dayanak yapılan zâtların başında İbn Ebû Meryem (ö. 560/1170’ten sonra), Zerkeşî (ö. 794/1392) ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi şahıslar gelmektedir. Bu kişilerden Zerkeşî, *el-Burhan* adlı eserinin “kıraatlerin tevcîhini bilmek ve her karinin okuduğu vechi açıklaması” şeklinde açtığı bölümde tevcîhe dair açıklamalarda bulunmaktadır. Burada açık bir tanımdan bahsedilmemekle beraber başlıktan hareketle tevcîh kavramını, vecihlerin ortaya konularak açıklanması şeklinde anlamak mümkün

görülmektedir. O konuya tevcihin yüce bir ilim olduğunu ve bu ilim sayesinde mananın büyüklüğünün bilineceğini söyleyerek başlamakta, akabinde kıraat imamlarının bu ilme önem vererek hususî kitaplar yazdıklarına değinmektedir. Bu kitaplar; Ebu Ali el-Farisi'nin (ö. 377/987) *el-Hüccet*'i, Mekki b. Ebî Talib'nin (ö. 437/1045) *el-Keşfi* ve Mehdevî'nin (ö. 440/1048-49) *el-Hidaye*'si ile şâz kıraatlere dair İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) *el-Muhteseb*'i ve Ebu'l-Bekâ el-Ukberî'nin (ö. 616/1219) eserleridir (Zerkeşî, 1958:339). Şâz kıraatlere dair eserlere değinmesi ve ilerleyen kısımda "şâz kıraatlerin tevcihi" şeklinde fasl açması tevcih kavramının bu tür kıraatler için de söz konusu olduğunu göstermektedir.

Zerkeşî, tevcih ilminin gayesini el-Kevâşî'den (ö. 680/1281) alıntıyla anlamın deliline rehberlik etmesi veya destek olması şeklinde açıklamaktadır. Bununla beraber mütevâtir kıraatlerden birinin diğerini geçersiz kılacak bir üstünlükle tercih edilmesinin doğru olmadığına, her ikisinin de Hz. Peygamber'den sadır olduğuna ve "*Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir.*" hadisine temas ederek dikkat çekmektedir (Zerkeşî, 1958:339-341). Şâz kıraatlere dair açtığı fasılda sebebine vakıf olamamakla beraber şâz kıraatin tevcihinin meşhur kıraatin tevcihine göre dil yapısı açısından daha güçlü olduğunu ifade etmektedir. Yine şâz kıraatleri destekler mahiyette, ilk bakışta şâz kıraatin yadırganabileceğini tevil yoluyla daha anlaşılır hale geleceğini beyan ederek buna dair örneklerle yer vermektedir (Zerkeşî, 1958:341).

Zerkeşî'nin ifadelerine baktığımızda mana üzerinde bir yoğunluk göze çarpmaktadır. Mana ise dile dayalı analizler ortaya konularak anlaşılır hale gelmektedir. Buradan hareketle Zerkeşî'nin tevcih kavramıyla dilsel analizleri kastettiğini söylemek mümkün görülmektedir.

Suyûtî de *el-İtkan* adlı eserinde kıraatlerin tevcihini bilmenin önemine, imamların bununla ilgili hususi kitaplar kaleme aldıklarına, bu kitapların bazısının isimlerine, mütevâtir kıraatler arasında tevcih yaparken birini diğerine üstün ya da aşağı gösterme gibi hususlara dikkat edilmesi gerekliliğine Zerkeşî ile benzer şekilde değinmiştir. Suyûtî de tevcihe dair açık bir tanım yapmamıştır (Suyûtî, 2008:1/176). *el-İtkan*'da yer alan ifadeler, *el-Burhan*'da yer alan hususlar ile paralellik arz ettiğinden yapılabilecek çıkarımlar aynı şekildedir.

Tevcih kelimesinin kökenini oluşturan vech kelimesini Beyli, kıraat ıstılahı açısından okunması caiz olan kıraat formları şeklinde açıklamakta ve medd-i arızda caiz olan okunuşların her birinin vech kavramı ile karşılandığını ifade etmektedir (Beyli, 1988:85). Dağ, tevcih kavramına dair net bir ifadenin olmadığını, Beyli'nin tanımından hareketle tevcihin Kurân lafızlarında yer alan farklı okunuş formlarının temelde ortaya konulması şeklinde anlaşıldığını söylemektedir (Dağ, 2005:304). Burada yer alan temelde ortaya konulması ifadesi bunun salt telaffuza dayalı okunuşunun ortaya konulması olmadığını, Zerkeşî'nin tarifinden de hareketle kastedilenin dilsel referanslarla desteklenerek gerçekleştirilen bir temellendirme işlemi olduğunu düşündürmektedir.

İbn Ebû Meryem *el-Mûdah* adlı eserinde; ayet, hadis, sahabe sözü, Arap şiiri, Resmü'l Mushaf, dil gibi unsurlar üzerinden yedi kıraati ve Yakup el-Hadrâmî'nin kıraat vecihlerini ele almaktadır. Eserde tevcihe dair bir tanım bulunmamakla beraber o tevcihi daha çok kıraatlerin dilsel açıklamaları, ihticâcı ise daha çok ayet ve nakli argümanlar için kullanmaktadır (İbn Ebi Meryem, 1993:1/263-266-267-270-273-405-2/527; Dağ, 2005:305; Genç, 2019:50-51). İbn Ebû Meryem'in böyle bir ayırım yapması iki kavramı farklı manaları ifade etmek için kullandığını göstermektedir. O ihticâc kavramını ise "Allah'ın kitabını muhafaza etmek ve savunmak amacıyla âlimlerin kıraatlerin sahihliğini ortaya koyan argümanlar üzerinde çalıştıkları ilimdir." (İbn Ebi Meryem, 1993:1/19) şeklinde tarif etmektedir. Tanımına bakıldığında onun ihticâcı sahih kıraatlerin tespitinde ve savunulmasında, delillendirme ve ispatı içinde barındıran bir temellendirme işlemi olarak kullandığı aşikârdır. Bununla beraber ihticâc kavramını ayet ve nakil gibi delil olabilecek unsurlar için kullanması da ihticâcın savunma ve ispata yönelik bir temellendirme işlemi olduğunu destekler niteliktedir. İspat ve savunma ise sahihliği kabul edilen kıraatlerin birbirine karşı durumunu ifade için yapılabilecek bir eylem değildir. Zira bu kıraatlerin senetleri Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır ve sahihliği ispatlanmıştır. Dolayısıyla sahihliği kabul görmüş kıraatlerin birbiri arasında bu açıdan bir değerlendirilmeye ihtiyacı yoktur. Olsa olsa buradaki amaç tercih edilen kıraatin tercih gerekçesinin ortaya konulmasıdır. O

halde İbn Ebû Meryem ihticâc kavramını sahîh kıraatlerin birbirine karşı durumunu ifade etmede kullanmamaktadır. Bu durumda onun ihticâc kavramını sahîh kıraatlerin tespitinde veya savunulmasında kullandığını göstermektedir. Aynı zamanda bu durum tevcih kavramını ispat ve savunma dışında kalan durumların temellendirilmesi amacıyla kullandığını da gösterir mahiyettedir. Bu halde ona göre tevcih olgusu vecihlerin ispat amacı güdülmeden dilsel açıklamalarını ifade eden bir temellendirme eylemidir. İbn Ebû Meryem'in bu tavrı Zerkeşî'nin ve Suyûtî'nin tevcih tarifleriyle de örtüşmektedir. Açık bir ifade bulunmamakla beraber o, kanaatimizce iki kavramı farklı amaçlarla kullanmıştır. Kıraatlerin sahihliğinin tespitinde ihticâc kavramını, sahîh kıraatler arasındaki okunuş farklılıklarının açıklanarak temellendirilmesi amacıyla da tevcih kavramını kullanmıştır.

Günümüz çalışmalarına bakıldığında Mehmet Ünal, tevcih kavramını kârinin yaptığı kıraat seçimini gerekçelendirmede kullandığı temel kavram olarak tanımlamakta, ihticâc ise hüccet üzerinden açıklamakta ve bir delillendirme eylemi olarak görmektedir. Çalışmada bu iki kavramın anlamdaş ya da farklı olduğu yönünde kişisel bir değerlendirmede bulunulmamakla beraber çalışmadan elde edilen izlenim anlamdaş kabul edildiği yönündedir (Ünal, 2004:70-71). Mehmet Dağ'ın kapsamlı bir çalışma niteliğinde olan ve daha yakın bir zamanda kaleme alınmış doktora tezinde ihticâc ve tevcih kavramlarına dair farklı yaklaşımlara da yer verilmekle beraber tevcih, ihticâcın anlamdaş ve ikincil bir kavramı olarak değerlendirilmektedir (Dağ, 2005:303-306). Çalışmada ihticâc sahîh kıraatleri sakiminden ayırma noktasında (kıraatlerin tespitinde) hem de sahîh kıraatler arasından tercih edilen okunuşların gerekçelendirilmesinde (kıraatlerin tercihinde) temellendirme eylemini ifade eden bir kavram olarak ele alınmaktadır (Dağ, 2005:302). Buna göre ikincil kavram mesabesinde yer verilen tevcih de bu şekilde anlamlandırılmaktadır. Bu çıkarımın yapılmasında Mehdevî'nin eserinde "fî tevcihi'l-kirâât" ifadesinin yer alması Zehebî'nin (ö. 748/1348) ve Suyûtî'nin tevcih konusunda yukarıda bahsettiğimiz eserleri örnek vermesi etken olarak gösterilmektedir. Ancak bu eserlerin ne tür eserler olduğu yönünde bir izahat bulunmamaktadır (Dağ, 2005:305-306). Nitekim bu kavramları farklı anlamı ifade eder şekilde değerlendirenler de kavramları tamamen birbirinden uzak kavramlar olarak ele almamaktadır. Kanaatimizce onlara göre her iki kavram da temellendirme eylemini ifade etmektedir, farklılık ise ne tür bir temellendirme eylemini ifade ettiği noktasındadır. Dağ'ın temellendirme eylemini ifade etmesi noktasındaki yaklaşımı yukarıda yapılan izahatlarla uyusmaktadır. Ancak ihticâcın sınırlarını da belirleyecek şekilde yaptığı tanım ile örtüşmemektedir. Tanımda yer alan ifadeye göre ihticâc tespit ve tercih olmak üzere iki temel noktada yapılmaktadır. Ancak hem sözlük anlamı itibarıyla hem İbn Ebû Meryem'in tanımı doğrultusunda ihticâc'ta bir savunma ispat durumu söz konusudur. Sahîh kıraatlerin sakiminden ayırıştırılmasında (tespit noktasında) savunma ve ispatın olması mümkün ve gerekli bir tutumdur. Fakat sahîh kıraatler arasında tercih edilen okunuşun gereklerinin sunulmasında (tercih noktasında) birinin savunulması ya da ispatlanmaya çalışılması diğerinin yerilmesi, aşağı gösterilmesi demektir. Zerkeşî'nin de dikkat çektiği üzere sahîh kıraatler arasında böyle bir tutum ise kabul edilebilir bir davranış değildir (Zerkeşî, 1958:339-341). Zira sahîh kıraatler sahihliği ispatlanmış üstünlük açısından birbirine eş değer kıraatlerdir. Bunlara göre ihticâc kavramının kıraatlerin sahihliğinin ispatı noktasında temellendirme eylemini ifade eden bir kavram olarak kullanılması; tevcih kavramının ise okunuş gerekçelerinin herhangi bir savunma ve ispat amacı güdülmeden temellendirme eylemini ifade eden bir kavram olarak kullanılması icap etmektedir. Bu durumda ihticâc olgusu kıraatlerin sahihliğinin ispatını ve savunulmasını, sahîh kıraat şartlarında yer alan hüccet unsurları üzerinden gerçekleştiren ve tespit noktasında kullanılan bir temellendirme eylemini ifade etmektedir. Tevcih ise kıraat vecihlerinin bilhassa dil olmak üzere çeşitli unsurlar üzerinden gerekçelendirilmesini ifade eden ve tercih noktasında kullanılan bir temellendirme eylemi olmaktadır.

Dağ'ın çalışmasında yer verdiği çağdaş müelliflerden Ahmet Sa'd Muhammed de ihticâc ve tevcihi kendisinin de belirttiği üzere farklı anlamlandırmaktadır. Sa'd Muhammed ihticâc, kıraat vecihlerinin ortaya çıkarılması, illetlerinin belirlenmesi ve açıklanması şeklinde tarif ederken; tevcih kavramını kıraat vecihlerinden kastedilenin açıklanması şeklinde tarif etmektedir (Muhammed, 2000:23). Dağ, Sa'd Muhammed'in ihticâc dilsel hüccetler için kullandığını tevcihi ise farklı okumalardan kaynaklanan farklı anlam şekilleri olduğu biçiminde yorumlamakta aynı

zamanda görüşüne katılmadığını Sa'd Muhmmmed'in tanım yaparken Zerkeşî'nin ifadelerinde yer alan tevcîhin amacından hareket ettiğini ve yanlış yorumladığını belirtmektedir. Yine Dağ Onun, ihticâcî dil ile sınırlandırdığına temas etmektedir (Dağ, 2005:305). Hâlbuki ifadelerde bu şekilde açık bir ifade yer almamaktadır. *Kıraat vecihlerinden kastedilenin açıklanması* şeklindeki tevcîh tabiri ihticâctan daha çok dil ile sınırlandırılmaya müsaittir. Pekâla ihticâc tarifinde yer alan *kıraat vecihlerinin ortaya çıkarılması* ifadesi kıraat vecihlerinin tespit edilmesini içine alabilecek bir tabirdir. Yine tanımda geçen nedenlerinin belirlenmesi ve açıklanması ifadesi ise delillerin sunulması ve açıklanması şeklinde anlaşılmaya da elverişlidir. Bu durumda Sa'd Muhammed'in görüşleri söz konusu kavramların hem sözlük anlamlarıyla hem Zehebî ve Suyûtî'nin görüşleriyle hem de İbn Ebû Meryem'in değerlendirmesiyle örtüşmektedir.

Tevcîh olgusuna dair açık bir tanıma rastlanılmamakla beraber ihticâc alanına dair çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Bunların irdelenmesi tevcîh olgusunun tanımlanabilmesi açısından da önem arz etmektedir. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir:

-Kıraatleri dirayet açısından araştıran bir ilimdir (Taşköprüzâde Ahmed b. Mustafa, 1985:2/335; Uslu, 2018:8).

-Lûgat ve irab açısından illet ve tevcîhlerinin beyan edilmesi suretiyle kıraatlerin mahiyetinin araştırıldığı bir ilimdir (Ebû Tâhir Abdülkayyum Abdülğafûr es-Sindî, 1994:286; Uslu, 2018:8).

-Kendisiyle kıraatlerin illetlerinin beyan ve izah edilmesiyle birlikte bu kıraatlerin müdafaasının hedeflendiği bir ilimdir (Mehdevî, 1995:1/18; Uslu, 2018:8).

-Sahîh kıraatler arasında yapılan tercihlerin dilsel ve nakli gerekçelerini ortaya koymaktır (Dağ, 2005:301).

-Her kârînin seçmiş olduğu kıraati seçmesindeki sebebi açıklamasıdır (Abdül Bedî'en-Nirbânî, 2006:13; Uslu, 2018:8).

-Kendisiyle kıraatlerin nahiv ve lûgat yönlerinin, ayrıca Kur'ân, Arap şiiri, konuşma ve lehçeler gibi güvenilir asıllara dayandırarak seçimi yapılan kıraatin sıhhatinin beyan edildiği eleştirel bir hareket ve Kur'ân kıraatlerine dair ilimlerden biridir (Uslu, 2018:8).

İbn Ebû Meryem'in ihticâc tanımı da dikkate alınarak tanımlara bakıldığında kimisinde sahîh kıraatler arasında yapılan tercih gerekçelerinin açıklanması kimisinde kıraatlerin çeşitli hüccet unsurları üzerinden sahihliğinin ispatlandığı ve müdafaasının üstlenildiği kimisinde sadece lügavi açıklamaları ifade ettiği kimisinde aklî ve naklî gerekçelerin ortaya koyulduğu gibi birbirinden farklı pek çok husus zikredilmektedir. Dolayısıyla tanımlardan hareketle net bir anlama ulaşmak mümkün görülmemektedir. Konu daha da karışık hale gelmektedir. Tanımlarda yer alan hususların hepsinin ihticâca ait unsurlar olduğunu, hepsini içeren kapsamlı bir tanımın yapılmadığını kabûl etmek makul bir tutum olarak görülmektedir.

Tevcîh ve İhticâc Kavramlarının Eser İsimlerine Yansıması

Tevcîh olgusunun kavramsal alanına yönelik akademik düzeyde kıraat ilmi çerçevesinde hususî bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bununla beraber hüccet ve ihticâc alanına dair yapılan çalışmalarda tevcîh kavramına da yer verilmektedir. Bu çalışmalarda kavramlara anlamsal olarak farklı yaklaşımlar verilmekle beraber söz konusu kavramların anlamdaş olduğu kanaati baskın gelmektedir. Bu kanaatin ortaya çıkma gerekçelerinden birisi de kavramların eser isimlerine yansımalarıdır. Burada bu eserler ile isminde *tevcîhü'l-kıraat* terkinin geçtiği eserler değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda eserde hangi kıraatler ele alınmış, kıraatler üzerinde ispat ve savunma amacıyla mı yoksa okunuş farklılıklarının ortaya konulup dile dayalı açıklanması amacına mı yönelik bir temellendirme eylemi yapılmış, yapılan temellendirme tespiti mi tercihe mi yönelik bir eylem gibi hususlar üzerinden inceleme gerçekleştirilecektir.

Zerkeşî ve Suyûtî, Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Hüccet*'ini, Mekki'nin *el-Keşf*'ini, Mehdevî'nin *el-Hidaye*'si ile şaz kıraatlere dair İbn Cinnî'nin *el-Muhtesab*'i ve Ebu'l-Bekâ'nın kitabını tevcîh türü eserlere örnek olarak vermektedir (Zerkeşî, 1958:339; Suyûtî, 2008:1/176). Sonraki

çalışmalarda ise bu eserler hüccet ya da ihticâc türü eserler kabul edilmekte ve buradan da ihticâc ve tevcîhin anlamdaş olduğu kanısına varılmaktadır.

Zerkeşî'nin tevcîhe dair örnek verdiği (Zerkeşî, 1958:339) Ebû Ali el-Fârisî'ye ait *el-Hücce* adlı eser kimi zaman "*el-Hücce li'l-kurrâi's-Seb'a*" kimi zaman da "*el-Hücce fî 'ileli'l-kırââtî's-seb'i*" olarak anılmaktadır. Daha başka isimlerle de müellife ait olarak anılan hüccet eserlerinin aynı eser olduğu düşünülmektedir. Fârisî bu eserinde hocası İbn Mücâhid'in *es-Seb'a fî menâzili'l-kurrâ'* adlı kitabını kaynak almaktadır (Özbalıkçı, 1994:89). Müellif eserinde yedi kıraat kapsamında var olan kıraat ihtilaflarını sarf nahiv açısından inceleyerek manaya ağırlık vermektedir (Uslu, 2018:32-33). Görüldüğü üzere eserin ismi ihticâc kavramıyla yakınlık arz etmektedir. Eserin işleniş tarzına bakıldığında ise dilsel değerlendirmelerle manaya ağırlık verildiği dikkat çekicidir. Bu yönüyle eser ihticâc ve tevcîhi anlamdaş kabul edenler açısından gerek ismi gerek de işleniş tarzı bakımından herhangi bir zıtlık oluşturmamaktadır. Zira bu kişilere göre ihticâc, tespit ve tercih alanlarını kapsayarak tevcîhe çizilen hususî alanı da içine almaktadır. Bu durumda ancak ispat ve savunmanın hâkim olduğu tespit alanına ait bir eserin *tevcîhü'l-kıraat* şeklinde isimlendirilmesi ya da manaya dayalı dilsel analizlerin hâkim olduğu bilhassa tercih alanına ait eserlerin ihticâc ya da aynı kökten olan hüccet kavramlarıyla isimlendirilmesi kavramların anlamdaş olduğuna dair bir kanıt oluşturabilir. Bu yönüyle de eserde dilsel değerlendirmeler ile manaya ağırlık verilmesi ve eser isminde hüccet kelimesinin yer alması anlamdaş kabul edilmesine delil oluşturur niteliktedir. Farklı anlamlandıranlar açısından ise eserin işleniş şekli tevcîhe yükledikleri mana ile uyum içindedir. Ancak eserin ismi anlamdaş olduğunu destekler mahiyettedir. Burada "*Her tevcîh aynı zamanda bir ihticâctır ancak her ihticâc bir tevcîh değildir.*" şeklinde bir yaklaşım da mümkün görülmektedir. Tüm bunlar değerlendirildiğinde eser kavramları anlamdaş kabul edenleri ve farklı anlamlandıranları mümkün kılar niteliktedir.

Zerkeşî'nin örnek verdiği eserlerden bir diğeri de Mekkî b. Ebî Talib'in *el-Kesf 'an vücûhi'l-kırâ'âtî's-seb' ve 'ilelihâ ve hüccecihâ* adlı eseridir (Zerkeşî, 1958:339). Eserde yedi kıraat kapsamında kıraat ihtilaflarına yer verilmektedir. Müellifin *et-Tebsıra* adlı eserinin şerhi mahiyetinde olan bu eser için müellif dirayet türü bir eser olduğuna temas etmektedir (Altıkulaç, 2003b:576). Eserin isminde tevcîh ile aynı kökten olan vücûh, ihticâc ile aynı kökten hüccet ve bunlarla anlamdaş kabul edilen illet kavramlarını hepsi birden yer almaktadır. Bu nedenle eser isminin ve içeriğinin kavramların sınırının belirlenmesi açısından karşılaştırılması manasızdır. Öte yandan eserde üç kavramın aynı anda kullanılması bunların farklı anlamlara sahip olduğunu destekler niteliktedir. Eserin her üç kavrama yönelik değerlendirmeleri bünyesinde barındırdığını söylemek mümkündür. Bu durumda eser hem ihticâc türüne hem de tevcîh türüne örnek arz eder niteliktedir.

Zerkeşî'nin tevcîhe dair örnek verdiği eserlerden biri de Mehdevî'nin *Şerhu'l-Hidâye (Ta'îlû'l-kırâ'âtî's-seb', el-Muvaddih fî Ta'îli vücûhi'l-kırâât)* adlı eseridir (Zerkeşî, 1958:339). Dağ bu eseri, hüccet türü bir eser olması ve isminde tevcîhle aynı kökten vücûh kelimesinin yer almasından hareketle, ihticâc ve tevcîh kavramlarının anlamdaş olduğunun ispatı olarak değerlendirmektedir. Müellifin *el-Hidâye ilâ mezâhibi'l-kurrâ'i's-seb'a (el-Hidâye fî'l-kurrâ'i's-seb')* eserinin şerhi olan bu telifte yedi kıraat kapsamında kıraat farklılıklarının illetleri açıklanmıştır (Altıkulaç, 2003a:367; Uslu, 2018:37). Eserde illet kavramıyla irtibatı olan ta'lîl ve tevcîh ile irtibatı bulunan vücûh kavramları geçmektedir. Burada geçen vücûh ile yedi kıraat içerisinde yer alan kıraat formları kastedilmektedir. Temellendirme ile ilgili kavram ise ta'lîl kavramıdır (Dağ, 2005:303). Bu nedenle eser isminden hareketle tevcîh ve ihticâc olgularına dair bir değerlendirme yapılması söz konusu değildir. Öte yandan eser isminden de anlaşıldığı üzere yedi kıraatin vücûhlarına dair analizler yer almaktadır. Bu da tevcîhe gerek hususî alan çizenlerin gerekte anlamdaş kabul edenlerin tezini destekler niteliktedir. Zira anlamdaş kabul edenler sınırı tüm temellendirmeleri kapsayacak şekilde çizmektedirler. Hususî alan çizenler ise temellendirme alanının tespit ve tercihe yönelik eylemlerini farklı kavramlarla nitelemektedirler. Anlamdaş kabul edenler açısından herhangi bir alanda bu kavramlardan herhangi birinin kullanılması fark etmemektedir. Farklı anlamlandıranlara göre ise tevcîh tercihe yönelik bir temellendirme eylemini ifade ederken ihticâc tespitiye yönelik temellendirme

eylemini ifade etmektedir. Bu nedenle tercihe yönelik bir temellendirme eyleminde tevcih kavramının kullanılması ya da tespiti yönelik bir temellendirme eyleminde ihticâc kavramının kullanılması iki taraf içinde zıtlık oluşturmamaktadır. Dolayısıyla eser söz konusu kavramların alanlarını belirleyici bir etkiye sahip değildir.

Bahsi geçen eserlerden diğerleri ise şâz kıraatlere yönelik İbn Cinnî'nin *el-Muhteseb*'i ve Ebu'l-Bekâ'nın kitabıdır (Zerkeşî, 1958:339). Eserlerde şâz kıraatlerin konu ediliyor olması ve tevcih türüne örnek olarak verilmesi tevcih kavramının bu tür kıraatler içinde kullanıldığını gösterir mahiyettedir. Dolayısıyla bu eserlerin irdelenmesi söz konusu kavramların sınırlarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

İbn Cinnî *el-Muhteseb fî tebyîni şevâzzi'l-kirâati ve'l-idâhi anhâ* adlı eserinde şâz kıraatlerin bir kısmını yedi kıraatin dışında kalsa da vasıflarına itibarla kendisine güvenilebilecek kıraatlerden oluşmakta olduğunu ifade etmekte ve bunların izah edilmeye değer olduğuna değinmektedir. Müellif eseri yazma gayesini "Şâz diye adlandırılan okunuşların dilsel yönünün kuvvetli ve rivayet edilebilir olduğunu; bu kıraatlerin dışarda bırakılmasının, kendilerinde töhmet olduğunu, bu kıraatlerin görmezden gelindiği anlamına gelmediğini göstermektir." şeklinde açıklamaktadır (İbn Cinnî, 1984:1/33; Uslu, 2018:34). Buradan müellifin şâz kıraatlerin tamamını kastetmediği ancak içlerinden itibar edilebilecek olanların değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim müellifin şâz olarak değerlendirip eserine aldığı kıraatlerin büyük bir bölümünü yediyi ona tamamlayan İslâm âlimlerine göre meşhur ya da mütevâtir olarak nitelendirilen kıraatler oluşturmaktadır (Uslu, 2018:34). Dolayısıyla bu eserin tevcih türüne ait sayılması bu kavramın hiçbir dayanağı olmayan uydurma kıraatler için kullanıldığını göstermemektedir.

Zerkeşî ve Suyûtî, Ebu'l-Beka el-Ukberî'nin eserinin ismine yer vermemekle beraber bu eserin *el-Muhteseb*'in ihtisarı niteliğinde "*el-Muntehab min Kitâbi'l-Muhteseb*" adlı bir telif olması muhtemeldir (Zerkeşî, 1958:339; Suyûtî, 2008:176). Esere dair ayrıntılı bilgiye ulaşılmaya da ihtisarı olan eser ile aynı özellikte olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla *el-Muhteseb*'e dair değerlendirmeler bu eser içinde söz konusudur.

Eser adında *tevcihü'l-kıraat* ibaresinin geçmesi ve güncel olması hasebiyle yakın dönemde üzerinde bizzat tez çalışması yaptığımız İbn Acîbe'ye ait *ed-Dürerü'n-nâsire fî tevcihi'l-kıraati'l-mütevâtire* adlı esere de burada yer verilmesi uygun görülmektedir. Eserde on kıraate ait izaha ihtiyacı olduğu düşünülen kıraat ihtilafları değerlendirilmeye tabii tutulmuştur (İbn Acîbe, 1434:7; Çalyaka, 2024:45). Değerlendirmede dile dayalı analizler hemen hemen her ihtilafta yer almakta iken (Çalyaka, 2024:90-92), yer yer ayet (İbn Acîbe, 1434:27-57-235-426), hadis (İbn Acîbe, 1434:58-59-62-95), sahabe okunuşu (İbn Acîbe, 1434:53-170-191), Arap şiiri (İbn Acîbe, 1434:275-374-424) ve lehçeleri (İbn Acîbe, 1434:114-176-243), Resmü'l-Mushaf (İbn Acîbe, 1434:98-159-235) gibi unsurlar ile temellendirme yapılmaktadır. Yapılan temellendirme eylemi kıraatlerin sahihliğinin tespitine yönelik bir eylem olmayıp sahih kıraatler arasında yapılan tercihe dair bir eylemdir. Eserde yer alan kıraatler mütevâtir olup bu kıraatlerin sahihliğinin ispatına yönelik bir amaç güdülmemektedir. Her ne kadar hadis ve Resmü'l-Mushaf gibi sahihliğin ispatında kullanılan unsurlar olsa da bunlar ispat amacıyla değil ilgili vecihleri açıklamak maksadıyla kullanılmıştır. Resmü'l-Mushaf üzerinden değerlendirmeler hangi vechin hangi mushafta yer aldığına dair hususları içermektedir ve vecihlerin Mushaf hattına uygunluğu tartışılmamaktadır (İbn Acîbe, 1434:98-159-235). Hadisler üzerinden yapılan değerlendirmeler ise söz konusu okunuşun hadislerde bu haliyle kullanılıp kullanılmadığına dair yönelik olup ilgili ayeti Hz. Peygamberin söz konusu lafızlarla telaffuz ettiğine dair sahih kıraat şartlarında yer alan senede dair bir husus değildir.

Görüldüğü üzere eserler üzerinden gerçekleştirilen değerlendirmeler kavramların anlamdaş olduğunu ya da farklı anlamlara sahip olduklarını ortaya koyar nitelikte değildir. Net olan bir şey vardır ki o da her iki kavramında temellendirme eylemini ifade ettiğidir. Ancak ne tür temellendirme için hangi kavramın kullanıldığı hususu kapalılık arz etmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İhticâc ve tevcîh kavramları ile kıraat ilminde bir temellendirme eylemi kastedilmektedir. Bu kavramların birbiriyle yakın anlamlılık arz ettiği aşîkârdır. Hatta her iki eyleminde temellendirme eylemini ifade ediyor olması anlamdaş olduğunu doğrular niteliktedir. Ancak ne tür bir temellendirmenin ifade edildiği hususu ise oldukça karmaşıktır.

Kavramlar sözlük anlamları itibarıyla değerlendirildiğinde her iki kavram da farklı anlamlara gelmektedir. İhticâcın delillendirme itiraz etmek gibi anlamları barındırması; ihticâcın, savunma, ispat ya da itiraz gibi durumlarda gerçekleştirilen bir temellendirme eylemi olduğunu gösterir mahiyettedir. Tevcîh tanımında bu hususların yer almaması, aynı kökten olan vech kelimesinin muhtelif kıraat formlarını ifade ediyor olması; tevcîhin, ispat ve itiraz amacı güdülmeden kıraat vecihlerinin ortaya konularak tercih gerekçelerinin açıklanmasına yönelik bir temellendirme eylemi olduğunu düşündürmektedir.

Kavramlara ıstılahı açıdan bakıldığında ise konuyu içinden çıkılmaz duruma götüren hususlar olmakla beraber Zerkeşî, Suyûtî, İbn Ebû Meryem ve Sa'd Muhammed'in değerlendirmeleri bağlamında ihticâcın kıraatlerin savunulmasında ve sahihliğinin ispatında kullanılan bir eylem, tevcîhin ise mana üzerinde yoğunlaşan dile dayalı bir eylem olduğu dikkat çekmektedir. Değerlendirmelerin sözlük anlamlarıyla da örtüşüyor olması bu kişilerin görüşlerinin isabetli olduğunu düşündürmektedir. Meseleyi anlaşılabilir hale getiren husus ise ihticâca dair tanımların her birinde farklı hususların zikredilmiş olmasıdır.

İhticâc ve tevcîh kavramlarının eser isimlerinde kullanılmasına yönelik yapılan değerlendirmede de söz konusu kavramlar ile ne tür bir temellendirme eyleminin kastedildiği konuyu açıklar mahiyette değildir. Ele alınan eserler kavramları gerek anlamdaş kabul edenlerin gerek farklı anlamlandıranların görüşlerini bir şekilde destekliyor görünmektedir.

İhticâc ve tevcîh kavramları için muhtemel üç farklı durum söz konusudur. Birincisi, ihticâc ve tevcîh kavramları anlamdaş kavramlardır. İkincisi bu kavramlar farklı anlamları ifade etmekte olup ihticâc kıraatlerin tespitinde savunma ve itirazı içinde barındıran bir eylemdir, tevcîh ise tercih gerekçelerinin ortaya konulmasını ifade eden bir eylemdir. Üçüncüsü ise ihticâc tevcîhi de kapsayan bir eylemdir, diğer bir deyişle her tevcîh bir ihticâctır fakat her ihticâc bir tevcîh değildir.

Bahsi geçen durumlardan en uzak görüleni kavramların anlamdaş alınmasıdır. Bunda İbn Ebû Meryem'in kavramları farklı kullanması, Zehebî ve Suyûtî'nin tariflerinin ve İbn Ebû Meryem ile uyum arz etmesi ve sözlük anlamlarının farklı olması etkilidir. Aynı sebeplere binaen ve anlamdaş alanları tamamen reddeden bir tutumun olmaması ikinci durumu (farklı anlamlandıranları) orta konuma getirmektedir.

En makul ve isabetli duranı ise üçüncü durumdur. Bu yaklaşım yaptığımız değerlendirmelerin hepsiyle uyushmaktadır. Buna göre tevcîh sadece tercihe yönelik bir temellendirme eylemidir. İhticâc ise hem tespitte hem de tercihe yönelik bir değerlendirme eylemidir. Tespitte delillendirme ve savunma doğrudan kıraatlerin sahihliğinin ispatına yönelik iken tercihte gerekçelerin ortaya konulması ve açıklanması da dolaylı yönden söz konusu vechin geçerliliğine katkı sağlamaktadır.

Etik Beyan

"Kıraat İlminde İhticâc ve Tevcîh Olgusuna Dâir Bir İnceleme" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynakça

- Abdül' Bedi'en-Nirbânî. (2006). *el-Cevânibu's-savtiyye fi Kütübî'l-ihdicaci li'l-kirâât*. Dimeşk: Dârü'l-Ğavsânî.
- Akdemir, M., A. (2021). *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. 3. bs. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Altıkulaç, T. (2003a). "Mehdevî". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28:367-68. Ankara: TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehdevi>.
- . (2003b). "Mekkî b. Ebû Tâlib". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28:575-76. Ankara: TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekki-b-ebu-talib>.
- Beyli, A. (1988). *el-İhtilâf beyne'l-kıraat*. 1. bs. Beyrut: Darü'l-Cil.
- Birişik, A. (2018). *Kıraat İlmi ve Tarihi*. 3. bs. Bursa: Emin Yayınları.
- Cevherî, İ. b. H. (1990). *es-Sihâh Tacü'l-lüğa ve Sihâhi'l-arabiyye*. 4. bs. 2 c. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melayin.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. (1983). *Kitâbu't-ta'rifât*. 1. bs. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Çalyaka, S. (2024). *İbn Acîbe'nin Ed-Dürerü'n-Nâsire Fî Tevcîhi'l Kirâati'l Mütevâtire Adli Eserinin Kıraat Yönünden İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep İslâm Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.
- Dağ, M. (2005). *Tarihsel Perspektif ve Problematik Sorgulaması Bağlamında Kıraat İlminde İhticâc Olgusu* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ebû Alî el-Fâris. (1993). *el-Hücce li'l-kurrâi's-seb*. Dimeşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs.
- Ebû Tâhir Abdülkayyum Abdülğafûr es-Sindî. (1994). *Safahât fî Ulûmi'l-kirâât*. Mekke: el-Mektebetü'l-İmdâdiyye.
- Ezherî, Ebî Mansur Muhammed b. Ahmed. (Tarihsiz) t.y. *Tehzîbü'l-Lüğa*. Kahire: Darü'l-Mısıryye li't-Te'lif ve't-Terceme.
- Genç, M., S. (2019). *El-Mûdah Fi Vucûhi'l Kirâati ve İleliha Adlı Eserin Kıraat İlmindeki Yeri ve Önemi* (Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- İbn Acîbe, Ahmed el-Hasenî. (1434). *ed-Dürerü'n-nâsire fî tevcihi'l-kirâati'l-mütevâtire*. Çeviren Abdüsselâm el-Umrânî el-Hâlidî. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Cinnî, Ebu'ı-Feth Osman. (1984). *el-Muhtesab fî Tebyîni Şevâzzi'l-Kirâati ve'l-İdâhi anhá*. İstanbul: Dâru Sezkin.
- İbn Ebi Meryem. (1993). *el-Mûdah fi Vüchi'l-Kıraati ve İleliha*. Mekke: Mektebetü'l-Teviiyyeti'l-İslamiyyeti.
- İbn Hâleveyh, Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân. (1979). *el-Hücce fi'l-Kirâati's-seb*. Beyrut: Dâru's-Şurûk.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrem. (1414). *Lisânü'l-Arap*. 3. bs. 15 c. Beyrut: Dâru's-Sadr.
- Mehdevî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el. (1995). *Şerhu'l-hidâye*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Muhammed, Ahmed Sa'd. (2000). *et-Tevcihi'l-belağî li'l-kirâati'l-kur'ânî*. 2. bs. Kahire: Mektebetü'l-Edeb.
- Özbalıkcı, M., R. (1994). "Ebû Alî El-Fârisî". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10:88-90. İstanbul: TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-ali-el-farisi>.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. (2008). *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'ân*. 2 c. Dimaşk: Müessesetü'r-risale,
- Taşköprüzâde Ahmed b. Mustafa. (1985). *Miftâhu's-se'ade ve Misbâhu's-siyâde*. 3 c. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Temel, N. (2020). *Kıraat ve Tecvid İstilahları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Uslu, F. (2018). *Kıraatlerde Hüccet Kavramı ve Bazı Huccet Kitaplarıyla İlgili Değerlendirmeler* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Ünal, M. (2004). "Bir Kıraat Terimi Olarak 'Hüccet'in Kavramsal Alanı ve Tarihsel Gelişimi". *İslâmî Araştırmalar (Dergi)* XVII (1): 69-83.
- Zerkeşî, B. (1958). *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. 1. bs. 4 c. Beyrut: Dârü'l Marifeduruma ve stresle başa çıkma tarzları üzerine etkisi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2, 262-272.

EXTENDED ABSTRACT

The science of Qiraat is a branch of science that helps to know how to read the words of the Qur'an and the different forms of reading that exist on these words by attributing them to the narrators. These reading differences on the words of the Qur'an have originated from revelation and have existed from the beginning within the framework of the permission given by the "Ahruf al-Seba". The related pronunciation forms are not an arbitrary practice, but emerge within a certain system and standard. The process of categorising the qiraat and separating the authentic from the inauthentic is an act of justification and is one of the primary objectives of the science of qiraat and is characterised by the concept of ihtijâj. One of the concepts that is similar and close to the concept of ihtijaj is the concept of tawjîh. There is not a complete consensus on

issues such as whether these two concepts are synonymous and the boundaries of the field of study. According to those who accept it as a synonym, the science of ihtijāj /tawieeh refers to the act of justification performed both at the point of distinguishing the authentic from the inauthentic and at the point of presenting the reasons for the preferred reading among the authentic qiraats. Those who argue that they have different meanings use ihtijaj in the sense of proving and defending the saḥīḥ qiraat by distinguishing the saḥīḥ from the sacrilegious ones, while they use tawieeh in the sense of presenting the reasons for the preference of the readings that exist between the qiraats. In other words, those who accept it as synonymous expand the scope of ihtijāj to include determination and preference, and treat tawieeh as a secondary concept of ihtijāj. Those who say that it has different meanings use the concept of tawieeh at the point of identification of authentic qiraat and tawieeh at the point of preference. Those who argue that the related concepts are synonymous claim that they have reached this conclusion based on the titles of the works. However, it is noteworthy that the works have not been analysed in a way to reveal this. Issues such as which work is considered a work of ihtijāj type due to which characteristic, whether it is an act of justification that requires proof and defence, or the justification and linguistic explanations of the preferred reading are waiting for an answer. If there is an ambiguity between the concepts, it is important to be taken into consideration by gaining awareness in order to understand and transfer the sciences correctly and to develop and progress in parallel. From this point of view, these two concepts have been analysed in terms of dictionary, term and field of use and an attempt has been made to clarify the subject. In this way, it was aimed to clarify the usage areas of the concepts of ihtijāj and tawjīh, to identify ambiguities, to reveal that there are two different usage situations, and to take into account the related issues. The concepts of ihtijaj and tawieeh refer to an act of justification in the science of qiraat. It is obvious that these concepts are closely related to each other. In fact, the fact that both actions express the act of justification confirms that they are synonymous. However, the issue of what kind of justification is expressed is quite complicated. When the concepts are evaluated in terms of their dictionary meanings, both concepts have different meanings. The fact that ihtijaj has meanings such as proving and objecting indicates that ihtijaj is an act of justification performed in cases such as defence, proof or objection. The fact that these issues are not included in the definition of tawjīh, and that the word wajh, which has the same root, refers to various forms of qiraat, indicates that tawieeh is an act of justification aimed at explaining the reasons for preference by revealing the wajh of qiraat without the aim of proof and objection. In the context of the evaluations of al-Zarqashī, al-Suyūṭī, Ibn Abū Maryam and Sa'd Muhammad, it is noteworthy that ihtijāj is an action used in the defence of the qiraat and the proof of its authenticity, while tawieeh is a language-based action that focuses on the meaning. The fact that the evaluations coincide with their dictionary meanings suggests that their views are correct. What makes the issue incomprehensible is that different issues are mentioned in each of the definitions of ihtijāj. In the evaluation of the use of the concepts of ihtijaj and tawieeh in the titles of works, it is not clear what kind of justification is meant by these concepts. The analysed works seem to somehow support the views of both those who accept the concepts as synonymous and those who interpret them differently. Ihtijaj is an act of evaluation for both determination and preference. There are three different possible situations for the concepts of ihtijāj and tawjīh. First, the concepts of ihtijāj and tawieeh are cognate concepts; second, these concepts express different meanings and ihtijāj is an action that includes defence and objection in the determination of qiraat, while tawieeh is an action that expresses the presentation of the reasons for preference; third, ihtijāj is an action that includes tawjīh, in other words, every tawieeh is a ihtijāj, but not every ihtijāj is a tawjīh. The most distant one of these situations is to take the concepts as synonymous. This is because Ibn Abū Maryam uses the concepts differently, the definitions of al-Zahebi and al-Suyuti are in harmony with Ibn Abū Maryam, and their dictionary meanings are different. For the same reasons, and the absence of an attitude that completely rejects the meaningful fields brings the second situation (different signifiers) to the middle position. The third case is the most reasonable and accurate one. This approach is compatible with all of our evaluations. According to this, tawieeh is only an act of justification for preference. Ihtijaj is an act of evaluation for both determination and preference.